

# تجزیه و تحلیل هنر کودکان

رودا کلاگ

ترجمه زینب رجیبی دوانی

## فهرست مطالب

|     |                                 |
|-----|---------------------------------|
| ۷   | مقدمه دکتر محمدعلی رجبی (دوانی) |
| ۱۷  | مقدمه دکتر هادی هزاوه‌ای        |
| ۲۵  | سخن مترجم                       |
| ۲۹  | پیشگفتار                        |
| ۳۷  | دیدن، باور کردن است             |
| ۴۵  | خط خطی‌های بنیادین              |
| ۵۵  | الگوهای تعیین‌کننده             |
| ۶۷  | اشکال هندسی خلق الساعه          |
| ۸۱  | اشکال هندسی                     |
| ۸۷  | ترکیب‌ها                        |
| ۹۳  | توده‌ها                         |
| ۱۰۷ | ماندالاها                       |
| ۱۱۹ | خورشیدها                        |
| ۱۳۳ | پرتوافکن‌ها                     |

|     |                                                |
|-----|------------------------------------------------|
| ۱۴۵ | انسان‌ها                                       |
| ۱۶۷ | تصویرسازی ابتدایی                              |
| ۱۹۹ | چگونه بزرگ‌ترها بر هنر کودکان تأثیر می‌گذارند؟ |
| ۲۴۱ | هنر کودکان به مثابه یک آزمون هوش               |
| ۲۸۱ | جنبه‌های جامع هنر کودکان                       |
| ۳۰۳ | نظریه‌هایی در ارتباط با هنر کودکان             |
| ۳۲۹ | مفهوم هنر کودکان                               |
| ۳۵۵ | سیستم طبقه‌بندی                                |
| ۳۷۱ | پیوست اول: کاربرد خطوط و اشکال در هنر کودکان   |
| ۳۷۹ | پیوست دوم: خوانش‌پریشی                         |
| ۳۸۵ | نماینه                                         |
| ۳۹۹ | کتاب‌شناسی انگلیسی                             |
| ۴۰۸ | منابع مورد استفاده مترجم                       |
| ۴۰۹ | واژه‌نامه انگلیسی به فارسی                     |
| ۴۱۵ | واژه‌نامه فارسی به انگلیسی                     |

## پیشگفتار

کتاب حاضر، تحولات ذهنی کودکان را هنگامی که به کار هنری می پردازند توصیف می کند. تاریخچه این تحول توسط کودکان ۲۴ ماهه ای آغاز می شود که خط خطی هایشان از منظر بسیاری از بزرگ ترها، تنها نتیجه بی معنایی از فعالیت عضلانی است. این جریان تا هشت سالگی آن ها ادامه می یابد. هنرشان در این دوران معمولاً به عنوان کوششی برای به تصویر کشیدن اشخاص و اشیای پیرامونشان است.

اگر خط خطی های اولیه کودکان را به عنوان فعالیت هایی بی معنا کنار بگذاریم و یا هنر کودکان بزرگ تر را به عنوان ثبت ناقصی از محیط اطرافشان تلقی کنیم، آسان تر و معقول تر به نظر می آید. به هر حال، هیچ یک از این نظریه ها کار حقیقی کودکان را محقق نمی سازد. من تلاش خواهم کرد تا شرحی واقع گرایانه درباره هنر کودکان با توصیف تفصیلی آنچه کودکان با مداد شمعی، رنگ، گِل و یا دیگر ابزارهای هنری خلق می کنند ارائه کنم و سپس کوشش خواهم کرد تا نشان دهم که چرا هنر ایشان از خط خطی های اولیه به سوی نخستین تصاویر تکامل پیدا می کند.

تحقیق من مبتنی بر چپستی هنر کودکان، بر ویژگی های ساختارهای خطی، به خصوص بر خط خطی ها و طراحی ها متمرکز است. چنان که در صفحات آینده

نشان داده خواهد شد، ساختارهای خطی در نقاشی‌های رنگ‌شده و آثار گلی کودکان نیز وجود دارد. اما بیشتر آثاری که من جمع‌آوری و بررسی کرده‌ام با استفاده از مدادشمعی و مداد روی کاغذ انجام شده است. من به کاربرد رنگ در هنر کودکان نپرداخته‌ام؛ چراکه انتخاب رنگ، محدود به آن چیزی است که بزرگ‌ترها در اختیار کودکان قرار می‌دهند. با متمرکز کردن تحقیق بر ویژگی‌های ساختارهای خطی، قادر خواهم بود آثار کودکان در سرزمین‌ها و زمان‌های گوناگون را، به عنوان ثبتي از انتخاب آزادانه از ساختارهای خطی، با یکدیگر مقایسه کنم.

بهترین برداشت از نکات اصلی تحقیق من توسط هربرت رید<sup>۱</sup> این‌گونه بیان شده است: «بسیاری از محققین و از جمله مؤثرترین آن‌ها خانم رودا کلاگ از سان‌فرانسیسکو نشان داده‌اند که حرکات معنادار کودکان، از لحظه‌ای که بتوان این حرکات را به کمک مدادشمعی یا مداد معمولی ثبت کرد، سیر تکامل خط خطی‌های بنیادین به سوی الگوهای پایدار را ظاهر می‌کنند. طی چندین سال تکامل، این الگوهای بنیادین به تدریج به نمایش خودآگاه از اشیایی محسوس تبدیل شده و نشان‌های خودبه‌خودی، تبدیل به تصویر بصری می‌شوند. دانشمندان احتمالاً اعتراض خواهند کرد که تجزیه و تحلیل این روند آن قدر عام نشده که بتوان آن را تعمیم داد. اما ما فرضیه‌ای داریم مبنی بر اینکه باید زمینه بحث را آن قدر نگه داشت تا عکس آن اثبات شود. بر اساس این فرضیه، هر کودک در کشف استعمال علائم و نشان‌های رمزی، از سیر تکامل ترسیمی مشابهی پیروی می‌کند. از میان خط خطی‌های بی‌نظم کودکان، اولین اشکال بنیادین قطعی مانند دایره، خط متقاطع عمودی، خط متقاطع مورب، مستطیل و... ظاهر می‌شوند و سپس دو یا بیشتر از این اشکال بنیادین با یکدیگر ترکیب شده و به صورت آن نماد فراگیر که به 'ماندالا' معروف است (یعنی دایره‌ای که توسط خطوط متقاطع به چهار بخش تقسیم شده باشد) تبدیل می‌شوند. اکنون بگذارید اهمیت کلی روان‌شناختی این

1. Herbert Read

رایند را در نظر نگیریم. من تنها می‌خواهم که شما متوجه باشید که این امری همگانی است و نه تنها در خط‌خطی‌های کودکان، بلکه در هر جایی، از عصر نوسنگی به بعد، که شکل‌دادن علامات هدفی نمادین داشته، یافت می‌شود» (Read, 1963:4).

بخش عمده این کتاب اختصاص دارد به مستندسازی و معرفی فرایندی که در بالا ترسیم شد و به دنبال آن اهمیت عام روان‌شناختی مورد بحث قرار می‌گیرد. به واسطه تجزیه و تحلیل سیر تکامل هنر کودکان، کوشش خواهم نمود تا اثبات کنم که هنر، نقش مهمی در رشد کلی ذهن کودکان ایفا می‌کند.

پرواضح است که اگر جامعه می‌خواهد از اتلاف وقت و تباهی کودکان، ناشی از آموزش ناصحیح، در امان باشد، درک بهتر ذهن کودک یک نیاز مبرم است. اما این تقریر محتاج تکرار است. هنر کودکان می‌تواند کلید ارزشمندی برای بزرگ‌ترها به منظور شناخت رشد عقلی و نیازهای آموزشی ایشان باشد. به دنبال چپستی و چرایی هنر کودکان، این کتاب بر ملزومات آموزشی مهمی دست گذاشته و قضاوت عملی در بسیاری از نتایج کتاب، کار پیچیده‌ای است.

مبنای پژوهشی که به دنبال می‌آید، بر اساس بررسی اینجانب از حدود یک میلیون طرحی است که توسط کودکان خردسال انجام شده است. بیش از نیمی از این طرح‌ها در مجموعه هنر کودک رودا کلاگ در مؤسسه «مهدکودک دروازه طلایی» واقع در خیابان الیس، ۱۳۱۵، سان‌فرانسیسکو بایگانی شده است. این مجموعه با تعیین وقت قبلی در دسترس متخصصین و کسانی که علاقه‌مند به هنر کودکان هستند قرار دارد.

از این نیم‌میلیون طرح، حدود هشت هزار نمونه عموماً به صورت میکروفیش از شرکت چاپ میکروکارت ۹۰۱، در خیابان بیست‌وششم ان‌دلیو واشنگتن دی‌سی ۲۰۰۳۷ در دسترس است. سیستم میکروفیش که گونه‌ای از میکروفیلم است، ۲۹

طرح را به همراه برجسب معرف، بر روی ورقه فیلم سه درینج اینچ تکثیر می‌کند. طرح‌ها زمانی که فیلم در ماشین مخصوص نمایش فیلم قرار می‌گیرد و تصاویر را بر روی پرده‌ای شیشه‌ای و یا دیواری منعکس می‌کند، بزرگ‌تر دیده می‌شوند. بیش از ۲۵۰ نقاشی و طرح، به عنوان برجسته‌ترین نمونه‌های منتخب آثار کودکان، به صورت تمام‌رنگی در مجموعه روان‌شناسی هنر کودکان<sup>۱</sup> چاپ شده است. این کتاب، همانند کارت‌های میکروفیش، منظری است از بخشی از منابعی که من جمع‌آوری کرده‌ام.

طرح‌هایی که من به عنوان پایه و مبنای این کتاب بررسی کرده‌ام اساساً از آثار کودکانی است که در انجمن کودکان دروازه طلایی<sup>۲</sup> در سان‌فرانسیسکو نام‌نویسی کرده‌اند. از سال ۱۹۴۸ تا ۱۹۶۶ انجمن کلاس‌هایی را برای حدود دو هزار کودک در سنین دو، سه و چهارسالگی برقرار و اداره کرده است. البته برخلاف نامش، هم‌اکنون انجمن کودکان دروازه طلایی اساساً به آموزش مهدکودک وابسته است. در سال ۱۹۶۶ همه کلاس‌هایی که توسط انجمن اداره می‌شد، به ساختمان مناسب و جدیدی نقل مکان کرد که شامل مهدکودکی برای نود کودک و نیز کلاس‌هایی برای بچه‌های بین سنین چهار تا چهارده‌ساله‌ای که در کلاس‌های هنری شرکت می‌کردند بود. این ساختمان به نام مرکز فراگیری پیش‌دبستانی فی بی آ. هرست<sup>۳</sup> شهرت دارد و مکانی است که روند جمع‌آوری آثار کودکان در آن انجام می‌شود.

از میان طرح‌های انجام‌شده توسط کودکان مهدکودک انجمن، ۲۰۰ هزار نمونه با نام کودکان، تاریخ انجام طرح، شماره‌های دنباله‌دار و سن کودک به ماه، بر پشت آن ثبت و بایگانی شده است. این شیوه بایگانی به بررسی تکامل فردی کودک معطوف شده؛ عملی که چندان به‌طور گسترده انجام نپذیرفته است.

۱۰۰ هزار طرح دیگر کودکان قبل از دبستان طبقه‌بندی نشده است. کودکان

1. Kellogg & O'Dell, 1967

2. Golden Gate Kindergarten Association

3. Phoebe A. Hearst

بزرگ‌تر دیگری که در کلاس‌های هنری انجمن شرکت کرده‌اند، تاکنون نقاشی‌های قابل توجهی انجام نداده‌اند. به همین جهت آثارشان نمی‌تواند مبنای مهمی برای این کتاب باشد. این کودکان از اطراف مرکز جدید می‌آیند. بیش از آنچه که به آنان آموزش داده شده، امکانات در اختیارشان گذاشته می‌شود و با آن‌ها مانند میهمان رفتار شده و شرکت در کلاس‌ها برای آن‌ها اختیاری است.

کودکستان‌هایی که توسط انجمن مهدکودک دروازه طلایی اداره می‌شوند، پیوسته از کودکانی با زمینه‌های گوناگون نژادی و فرهنگی ثبت‌نام به عمل می‌آورند. در نتیجه، طرح‌هایی که مبنای این کتاب قرار گرفته‌اند، توسط بچه‌هایی از محیط‌های خانوادگی گوناگون شکل گرفته‌اند.

افزون بر ۳۰۰ هزار طرح کودکان مهدکودک، مجموعه هنر کودک رودا کلاگ شامل حدوداً ۲۰۰ هزار طرح است که من از سال‌های ۱۹۵۳ تا ۱۹۶۰ (زمانی که مشغول تدریس درس‌هایی در ارتباط با سیر تحولات هنر کودکان در بخش گسترش دانشگاه کالیفرنیا بودم) به دست آوردم. اکثر دانشجویان من دبیران مراکز نگهداری کودکان و دبستان‌های دولتی در منطقه بای<sup>۱</sup> کالیفرنیا بودند و برای من طرح‌هایی برای بررسی و تجزیه و تحلیل می‌آوردند. این طرح‌ها نمایشگر آثار تقریباً ۱۰ هزار کودک در سنین چهار تا هشت سالگی بودند. اکثر این طرح‌ها براساس موضوع فهرست‌بندی شده‌اند: طرح‌ها، منظره‌ها، انسان‌ها، خانه‌ها، گیاهان و...

منبع سوم آثار هنری در مجموعه من، از کشورهای گوناگونی است که طی سال‌های ۱۹۵۴ و ۱۹۶۰ و ۱۹۶۱ به دیدن آن‌ها نائل شدم. من از این امتیاز بهره‌مند بودم تا در مورد هنر کودکان در مدارس و دانشگاه‌های لندن، پاریس، آمستردام، گوتنبرگ، استکهلم، کپنهاگ، مونیخ، زوریخ، قاهره، آتن، تهران، بیروت، دهلی‌نو، بمبئی، کاتماندو، توکیو، ناکازاکی، اوزاکا، هنگ‌کنگ، مانیل و بانکوک سخنرانی کنم. طی این سخنرانی‌ها نزدیک پنج هزار طرح و نقاشی از سی کشور دریافت

1. Bay

نمودم. نمونه‌های دیگر هنر کودکان در مجموعه، از طرف دوستان گوناگون و افراد علاقه‌مند فراهم آمده است.

تعداد طرح‌هایی که در طول سال‌ها تدریس بررسی کرده‌ام، بیش از آن بوده که بتوان آن‌ها را ذخیره و طبقه‌بندی کرد. اما به نظر می‌رسد مجموعه به‌تنهایی سندی کافی و جامع بر نتایجی است که من ارائه داده‌ام. درحقیقت، به نظر می‌رسد مجموعه برای تجزیه و تحلیل آماری کافی می‌نماید. تأسف من از این است که فضای محدود موجود در کتاب، تعداد طرح‌ها و دیگرانواع هنر کودکان را که می‌توان نشان داد محدود می‌کند. تصاویری که در کتاب آورده‌ام، نمونه‌هایی از آثاری است که من مشاهده نموده‌ام و خواننده احتمالاً نمونه‌های بسیار دیگری از هنر کودکان را در خانه و مدرسه می‌یابد.

برخی از تصاویر، نسخه‌برداری نویسنده از آثار کودکان است که به‌منظور وضوح و تمیزی انجام شده است. آن‌ها به همین عنوان مشخص گردیده‌اند. تصاویر آثار کودکان به‌هیچ‌وجه تغییر نکرده، مگر زمانی که می‌بایست رنگ روشن مدادشمعی برای نشان دادن ساختار خطی در طرح اصلی پررنگ‌تر شود.

خواننده‌ای که با پیشینه این کتاب با عنوان کودکان با خط خطی کردن خود چه می‌کنند و چرا - که در سال ۱۹۵۵ به چاپ رسیده - آشناست، شاید علاقه‌مند باشد که بداند آنچه در آنجا بیان شده، هرگز با یافته‌های کنونی من منافاتی ندارد؛ بلکه این مطالعه نتایج مرا جداگانه وسعت بخشیده است. به‌خصوص که من در سال ۱۹۵۵ به تشخیص مفهوم تحول در خط خطی‌های کودکان دوساله ناائل نیامده بودم. این حقیقت که انجمن کودکان دروازه طلایی برای مدت بیست سال کلاس‌هایی را برای کودکانی از سنین ۲۴ ماهگی به عهده داشته، به من امکان بررسی تعداد زیادی از آثار بسیار اولیه هنر کودکان را داده است. همچنین کتاب حاضر تجزیه و تحلیل هنر کودکان را تا سن هشت سالگی ادامه داده، درحالی‌که کتاب قبلی از چهار سال فراتر رفته بود. این طبقه‌بندی که من در کتاب به کار گرفته‌ام، به‌طور مشابهی وسعت یافته تا جانشین نمونه‌هایی شود که قبلاً مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

من مایلیم این کتاب را تقدیم به آموزگاران کنم که با در اختیار قراردادن مطالب جهت مطالعه، به من یاری رسانند. تجزیه و تحلیل و طبقه‌بندی، کار خود من است و هرگونه اشتباه و تفسیر غلط بر عهده اینجانب است. به هر حال، به بسیاری از افراد به دلیل علاقه حرفه‌ای آن‌ها به نظریه‌ها و یافته‌هایم مدیونم: مالکا هاس، پروفیسور ماکس کنول در آلمان، هری بیکر پزشک در کانادا، دکتر دزموند مورس در انگلستان، پروفیسور ناوهیکو فوکادا در ژاپن و نیکولاس چارنی، سردبیر و ناشر مجله روان‌شناسی امروز. همچنین از همسر، موری گتیلین، برای همکاری بی‌وقفه‌اش، رود لیساتر، فیلیس اسمارت و سیسیلی بریکا به خاطر ویراستاری و تایپ مطالب، اعضای هیئت مدیره انجمن کودکان دروازه طلایی برای همکاری‌شان در این کار، کمال تشکر دارم. همچنین از روبرت اوراستریت نیز به خاطر عکاسی از کودکان، از رالف پوتزکر برای عکاسی از ساخته‌های گلی، از پالمر پینی از انتشارات ناسیونال برای ویراستاری این کتاب و نیز از خود انتشارات برای چاپ کتاب کودکان با خط‌خطی کردن خود چه می‌کشند و چرا در سال ۱۹۵۹ (پس از آنکه ویرایش نویسنده به اتمام رسید) سپاسگزاری می‌نمایم. در نهایت، من خود را مدیون آقای آلبرت دیاز از مؤسسه میکروکارت می‌دانم که به من اجازه چاپ طرح‌ها از روی میکروفیش‌ها و نیز چاپ مطالب از روی کتابچه راهنما را داد.